

بررسی تاریخ اجتماعی محله‌ی لب آب شیراز

به قلم:

محمد حسین نواب صفوی

www.ketab.ir

نشر پرتو رخسید

۱۳۹۹

سرشناسه	:	نواب صفوی، محمدحسین، ۱۳۵۷
عنوان و نام پدیدآور	:	بررسی تاریخ اجتماعی محله لب آب شیراز، محمدحسین نواب صفوی
مشخصات نشر	:	شیراز، پرتو رخشید، ۱۳۹۹
مشخصات ظاهری	:	۲۲۰ ص
شابک	:	۹۷۸-۶۲۲-۶۱۸۲-۵۳-۹
موضوع	:	شیراز - آثار تاریخی Shiraz(Iran)-Antiquities
رده‌بندی کنگره	:	DSR۲۰۹۷
رده بندی دیویی	:	۹۵۵ / ۶۳۲۰۴۳
شماره کتاب‌شناسی ملی	:	۷۴۳۸۵۶۲

مرکز نشر: شیراز، خیابان نیایش، کوچه ۷۸
تلفن: ۰۹۱۷۱۰۳۱۸۴۳

بررسی تاریخ اجتماعی محله لب آب شیراز

محمدحسین نواب صفوی

ناشر: پرتو رخشید

صفحه‌آرایی و طرح جلد: کتاب‌آرایان کتبیبه

چاپ اول: ۱۳۹۹

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۵۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۱۸۲-۵۳-۹

ISBN:978-622-6182-53-9

فهرست

مقدمه	۱۳
فصل اول	
شیراز در گذر زمان	۱۷
۱-۱- وجه تسمیه شیراز	۱۹
۲-۱- القاب شیراز	۲۰
۳-۱- جغرافیای طبیعی شیراز	۲۲
۴-۱- شیراز فرهنگی	۲۳
۵-۱- شیراز تاریخی	۲۵
۱-۵-۱- شیراز پیش از اسلام	۲۶
۲-۵-۱- شیراز پس از اسلام	۳۰
۱-۲-۵-۱- ورود اعراب و عمارت یا احیاء شیراز	۳۰
۲-۲-۵-۱- شیراز در دوره‌ی صفاریان	۳۳
۳-۲-۵-۱- شیراز در دوره‌ی دیالمه (آل بویه)	۳۴
۴-۲-۵-۱- شیراز در دوره‌ی سلجوقیان و سلغریان (اتابکان فارس)	۳۸
۵-۲-۵-۱- شیراز در دوران آل اینجو و آل مظفر	۴۱
۶-۲-۵-۱- شیراز در دوره‌ی تیموریان و ترکمانان	۴۳
۷-۲-۵-۱- شیراز در دوره‌ی صفویه	۴۷
۸-۲-۵-۱- شیراز در دوره‌ی فتنه‌ی افغان و افشاریان	۵۰
۹-۲-۵-۱- شیراز در دوره‌ی زندیه	۵۲

مقدمه

شهر کامل‌ترین واحد اجتماع انسانی و راوی تغییرات مختلف سبک زندگی طی رویدادهای تاریخی و همچنین آیین‌های تمام نمای واکنش انسان‌ها به فراز و نشیب‌های روزگار زیستن‌شان است. شهرهای باستانی مدارک زنده و تاریخ گویای گذشته‌ی سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی هر قوم است که هرگونه آسیبی به عناصر تشکیل دهنده‌ی بافت قدیمی آن‌ها منجر به کم ارزش شدن بخشی از هویت آن شهر خواهد بود. تاریخ اجتماعی یکی از گرایش‌های تاریخ است که حوزه‌ی وسیعی از جلوه‌های مختلف زندگی و فرهنگ انسان گذشته را بررسی می‌کند و به مطالعه‌ی ساختار، فرآیند و برآیند کنش آدمی می‌پردازد. این بخش از مطالعات تاریخی پس از توجه بیش از حد به تاریخ سیاسی که در برگرفته‌ی تاریخ فرادستان و حکومتگران است، به تاریخ فرودستان و نقش اجتماعی آن‌ها توجه نموده است. شناخت تاریخ اجتماعی شیراز به عنوان یکی از مهم‌ترین مراکز داد و ستد و تضارب آرا و عقاید در تاریخ سرزمین باستانی ایران، سندی تأثیرگذار جهت راهبردهای آتی در سیاست، فرهنگ و اقتصاد کشور خواهد بود. شیراز قدیم در اغلب دوره‌های تاریخی شامل دروازه‌ها، بارو و حصار مستحکم برای ایجاد امنیت ساکنان در جنگ‌ها، حوادث تاریخی، طبیعی و محلات باصفا، بازار پر رونق، مساجد شلوغ و اماکن خدماتی شایسته با هدف احساس آرامش و رفاه در مردم و مهمانان داخلی و خارجی بوده است.

تعداد محلات در طول تاریخ پویای شهر شیراز بین ۱۷ تا ۱۹ عدد ذکر شده است که در زمان کریم خان زند با تجمع برخی محلات، یازده محله به وجود آمد و بر اساس سنت صفوی نعمتی - حیدری به دو گروه ۵ تایی حیدری‌خانه و نعمتی خانه و یک محله ویژه‌ی یهودیان

تقسیم بندی شد. محله‌ی لب آب از به هم پیوستن سه محله‌ی قدیمی دشتک، سراجان و پالانگران و اضافه شدن حریم آرامگاه و دروازه شاهدهای الی الله و درب سلم به آن‌ها به وجود آمد و در دسته‌ی نعمتی‌ها قرار گرفت. به دلیل وجود باغات فراوان در این محله و محله‌ی بالاگفت در بالا دست آن، آب جاری قنوات در جوی‌های این محله روان شد که باعث بوجود آمدن محله‌ای به نام لب آب گردید. این محله دارای بافت قومیتی و شغلی متنوعی بوده و به دلیل وجود دو مدرسه‌ی بسیار مهم تاریخی منصوریه و دارالشفاء همچنین وجود یک بیمارستان مجهز در آن طی ادوار مختلف تاریخی و همچنین مساجد و بقاع متبرکه از جمله آرامگاه‌های امام‌زاده ابراهیم (ع)، میرسیدشریف جرجانی و شاهدهای الی الله از اهمیت بسزایی برخوردار بوده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که محله‌ی لب آب شیراز یکی از بزرگ‌ترین و مهم‌ترین محلات بافت قدیمی شیراز بوده و جزو اولین سکونت‌گاه‌های شهر شیراز پس از بنا یا احیای آن بر حول مسجد جامع عتیق می‌باشد. در پی شیوع بیماری‌های واگیردار و خطرناک و همچنین وقوع زلزله‌ها، سیلاب‌ها و جنگ‌ها که پیامد آن‌ها، جراحات و صدمات به مردم و جنگاوران شیرازی بوده است؛ بیمارستان اصلی شهر در سه دوره‌ی تاریخی دیلمیان، اتابکان فارس و آل مظفر با بهره‌گیری از اساتید و علمای طراز اول و پزشکان مشهور همان عصر در این محله‌ی شیراز بنا شده است و در کنار آن مدارس مهمی از جمله دارالشفاء و منصوریه با کتابخانه‌های ارزشمندشان، تاریخ ساز بوده و شاگردان درخشانی به عرصه‌ی دانش و فرهنگ شیراز و ایران زمین هدیه نموده‌اند.

محله‌ی لب آب در طی تاریخ شیراز چندین بار تغییر یافته است. ابتدا محله‌ای به این نام وجود نداشته است، اما در دوره‌ی زندیه که تعداد محلات کاهش یافت، از به هم پیوستن محلات سراجان، پالانگران، درب مسلم و قسمتی از محله‌ی دشتک؛ این محله بوجود آمده است.

محله‌ی لب آب به لحاظ تاریخی و اجتماعی یکی از مهم‌ترین محلات شیراز است و تعداد زیادی مسجد، مدرسه، آرامگاه و حتی درمانگاه در آن وجود داشته است.

در زمینه‌ی تاریخ اجتماعی محله‌ی لب آب شیراز به طور خاص هیچ تحقیقی انجام نشده است، با این وجود در برخی از پژوهش‌ها به صورت مختصر اشاره‌ای شده است. در فارسانما

ناصری از این محله در میان محلات یازده‌گانه شیراز در دوره زندیه نام برده شده و به محله‌ی لب آب و بزرگان و علمای محل پرداخته شده است.

دومین کتابی که از این محله یاد می‌کند آثار عجم فرصت الدوله شیرازی است که در صفحه ۴۳۳ فقط به ذکر نام محله در میان ده محله‌ی شیراز می‌پردازد. یکی از بهترین منابع در مورد محلات شیراز، کتاب تاریخ بافت قدیمی شیراز، اثر کرامت الله افسر است که از فصل دوم تا پایان کتاب، در هر فصل با استفاده از منابع موجود، تعداد دروازه‌ها و محلات شیراز را بیان نموده و به ویژه از زمان صفویه تا قاجار، تغییرات محلات شیراز را با جزییات بررسی نموده است.

منبع بعدی کتاب شیراز شهر جاویدان، از علی سامی است که در صفحات ۶۱۰ تا ۶۱۲ به محله‌ی لب آب شیراز اشاره نموده و البته بیشتر به شیراز و بزرگان و آثار تاریخی آن پرداخته است. محمد مدرس طه‌آذقی در اثر خود شیراز امروز، بدون مشخص کردن حدود محلات شیراز، به صورت مختصر به برخی محلات از جمله محله‌ی لب آب اشاره کرده است. سید محمد تقی مصطفوی در اثر خود اقلیم پارس، به معرفی آثار تاریخی موجود در فارس پرداخته و به برخی از آن‌ها که در محله‌ی لب آب شیراز قرار دارد اشاره نموده است. حسن خوب‌نظر در اثر پر حجم خود تاریخ شیراز، به اوضاع کلی شیراز از زمان صفاریان تا کریم خان زند پرداخته ولی مثل علی نقی بهروزی و منوچهر دانش پژوه در آثارشان، به محلات شیراز از جمله محله‌ی لب آب اشاره نمی‌کند.

منبع ارزشمند دیگر شیراز در گذشته و حال از حسن امداد است که در صفحه ۹۳ فقط به نام این محله در میان سایر محلات اشاره نموده است.

علیرغم اشاره به محله‌ی لب آب در آثاری که ذکر آن گذشت، در هیچ کدام از آنان به تفصیل، این محله مورد بررسی قرار نگرفته است. بنابراین با توجه به فقدان اثری تحلیلی در این زمینه، پژوهش پیش‌روی در صدد است محله‌ی لب آب را از لحاظ بافت اجتماعی به صورت تفصیلی مورد مطالعه قرار دهد.

این پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی و شیوه‌ی گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای انجام شده است. تکمیل این تحقیق و انتشار این کتاب، حاصل پژوهش میدانی و مصاحبه با

افراد محلی و مطلع و همشهریانی است که در گذشته‌ای نه‌چندان دور، ساکن این محله بوده‌اند. امید است که کتاب حاضر، که مبتنی بر پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد مؤلف در رشته‌ی «ایران‌شناسی» دانشگاه شیراز می‌باشد؛ بتواند کمی و کاستی‌های موجود در شناخت تاریخ محلات شیراز را جبران نموده و آئینه‌ای پیش روی سایر پژوهشگران و شیرازپژوهان، در مطالعه‌ی هرچه بیشتر بر روی زوایای پنهان تاریخ اجتماعی کهن شهر شیراز قرار دهد.